

UOT 341.2**İNSAN HÜQUQLARI KONTEKSTİNDƏ EKOLOJİ
TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ VACİB MƏSƏLƏ KİMİ**

N.H.MEHDİYEV
Bakı Dövlət Universiteti
novruz_mehdiyev@bk.ru

Məqalədə qeyd olunur ki, müasir dövrdə baş verən qlobal problemlərin ətraf mühitə təsirinin artması fonunda ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi müxtəlif səviyyəli beynəlxalq hüquqi aktlarda əksini tapmış beynəlxalq hüquqi mexanizmlərin inkişafını tələb edir. Beynəlxalq hüquqi tənzimləmənin həlledici elementi olaraq ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi məsələləri üzrə müqavilə əməkdaşlığının spesifik xüsusiyyətləri həm dünya birliyi, həm də ayrı-ayrı dövlətlər səviyyəsində qüvvədə olan normaların effektivliyində öz əksini tapır. Qlobal səviyyədə ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi məsələsi üzrə milli implementasiya mexanizminə təsir edən dövlətlərin müqavilələr bağlamaq təşəbbüsləri yüksələn xətlə inkişaf edir. Daha sonra qeyd olunur ki, ətraf mühitin mühafizəsinin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsi çətin, ardıcıl və dinamik inkişaf edən mexanizm olaraq, zamanın ekoloji çağırışlarına cavab olaraq özünün tənzimləmə təsirinin genişlənməsi və dərinləşməsi tendensiyasını nümayiş etdirir. Bununla yanaşı, həmin inkişafa xas olan xarici və daxili meyarlarla ölçülən xüsusiyyətlər mövcuddur.

Açar sözlər: ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi, ekoloji problemlər, iqlim dəyişikliyi, insan hüquqları

Ötən əsrin 50-ci illərindən başlayaraq insan hüquq və azadlıqlarının beynəlxalq-hüquqi mexanizmləri təşəkkül tapmağa başladı. Hazırda həm universal, həm də regional səviyyədə insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasının mürəkkəb, çoxplanlı və çoxsaxəli mexanizmləri yaranmışdır və fəaliyyət göstərir. Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra insan hüquq və azadlıqlarına dair əsas universal və regional razılaşmalara tərəfdar çıxmış və bu razılaşmaların nəzarət mexanizmləri ilə sıx əməkdaşlıq edir.

Azərbaycan Respublikası BMT-nin üzvü olaraq insan hüquq və azadlıqlarına dair əsas universal beynəlxalq müqavilələrə tərəfdar çıxmaqla yanaşı, həmçinin insan hüquq və azadlıqlarına dair Ümumavropa müqavilələrinin də əksəriyyətinə tərəfdar çıxmışdır. Hazırda Azərbaycan Dövləti insan hüquq

və azadlıqlarına həm beynəlxalq, həm də ölkədaxili mexanizmlərlə təminat verir. Yuxarıda göstəriləyi kimi insan hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsi də öz növbəsində universal və regional çərçivələrdə həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının yerləşdiyi coğrafi və siyasi məkan Avropaya aid olduğu üçün dövlətimiz Avropa mexanizmlərinə tam tərəfdar çıxmışdır. İnsan Hüquqlarının təmin olunmasının Avropa mexanizmləri isə bu gün dünyada ən effektiv mexanizm hesab olunur.

Əsas xüsusiyyətlərdən biri də ondan ibarətdir ki, milli təsisatlar sahəsindəki iş prosesində BMT bu qənaətə gəlmişdir ki, dövlətlərin insan hüquqları və azadlıqları sahəsində beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirmələri üçün bütün dövlətlər üçün zəruri mexanizm kimi vahid milli təsisat modeli yaratmaq mümkün deyildir və bunu tövsiyə etməyə ehtiyac yoxdur. Bundan əlavə, hər bir dövlət başqa dövlətlərin təcrübəsindən özü üçün səmərəli şəkildə istifadə edə bilər, milli təsisatlar isə yerli mədəniyyətlərin, hüquq ənənələrinin və xüsusiyyətlərinin, eləcə də konkret dövlətdə mövcud olan siyasi təşkilatın xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması ilə yaradılmalıdır.

İnsan hüquqları və azadlıqlarının həvəsləndirilməsi və onların müdafiəsi BMT-nin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərdən birini təşkil edir. İnsan hüquqlarının pozulması hallarının araşdırılması və bu hüquqlara riayət olunması üzrə nəzarət normalarının müəyyən edilməsi istiqamətində müxtəlif müqavilələrə və beynəlxalq paktlara müvafiq yaradılmış mürəkkəb mexanizm əvvəlki kimi böyük əhəmiyyətə malikdir. Məsələn, insan hüquqlarına riayət edilməsi sahəsində müqaviləsi və ya digər fəaliyyət, o cümlədən Avropa Şurasının fəaliyyətinə İnsan Hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasında, eləcə də Avropa Sosial Xartiyasında nəzərdə tutulmuş mexanizmlərin əsasında ekoloji hüquqların müdafiəsi barədə müddəalar daxildir [7, s.122].

Son illərdə bir sıra dövlətlərdə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında insan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi və həvəsləndirilməsi üçün milli infrastruktur yaradılması faktı prinsipial əhəmiyyətə malikdir. Müxtəlif dövlətlərdə bu cür təsisatların vəzifələri müxtəlif ola bilər. Lakin onların hamısı eyni bir məqsədə nail olmağa çalışır. Elə buna görə onların hamısına insan hüquqları üzrə milli təsisatlar deyilir. Milli təsisat barədə müasir konsepsiya xeyli özünəməxsusluğu ilə fərqlənir, belə ki, söhbət insan hüquqlarının həvəsləndirilməsi və müdafiəsi baxımından funksiyaları və səlahiyyəti bilavasitə müəyyən olan xüsusi orqanın fəaliyyətindən gedir (4, s.44).

İnsan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında mühüm beynəlxalq-hüquqi aktlarda öz əksini tapmış universal normaya əsasən, müvafiq konvensiyanın və ya paktın iştirakçısı olan hər bir dövlət öz fəaliyyətində bu hüquq və azadlıqlara hörmət prinsipini rəhbər tutmağa, hər hansı bir ayrı-ayrılıqda yol vermədən bunlara riayət etməyə və həmin dəyərləri öz milli qa-

nunvericilik sistemlərində əks etdirməyə borcludur. İnsan hüquqları və azadlıqları prinsipi ümumi xarakter daşıyan vəzifə kimi üzv dövlətin yurisdiksiyasında olan bütün şəxslər barəsində bu hüquq və azadlıqlara şərtsiz riayət edilməsini nəzərdə tutur.

Qlobal səviyyədə ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi məsələsi üzrə milli implementasiya mexanizminə təsir edən dövlətlərin müqavilələr bağlamaq təşəbbüsləri yüksələn xətlə inkişaf edir.

BMT-nin Nizamnaməsi də bunu tələb edir. Məlum olduğu kimi, həmin Nizamnamədə insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara hörmət prinsip və bu prinsipin inkişaf etdirilməsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın zəruri olması barədə hüquqi cəhətdən məcburi olan ümumi müddəalar da öz əksini tapmışdır.

Ətraf mühitin mühafizəsinin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsi çətin, ardıcıl və dinamik inkişaf edən mexanizm olaraq, zamanın ekoloji çağırışlarına cavab olaraq özünün tənzimedicisi təsirinin genişlənməsi və dərinləşməsi tendensiyasını nümayiş etdirir. Bununla yanaşı, həmin inkişafa xas olan xarici və daxili meyarlarla ölçülən xüsusiyyətlər mövcuddur. Həmin xüsusiyyətlər əsasən ətraf mühitin mühafizəsinin beynəlxalq hüquqi əsaslarının məzmun və inkişafının gələcək istiqamətlərini normativ və təşkilati səviyyədə konkretləşdirməklə, inkişaf prosesini müəyyən edir.

Bəşəriyyət üçün əlverişli ətraf mühitin həyati əhəmiyyətinin dərk edilməsi və çoxsaylı təbiəti mühafizə təşkilatlarının aktiv səyləri təbii mühitin mühafizəsi istiqamətində bir sıra normaların qəbuluna gətirib çıxarmışdır. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında ilk təşəbbüslər ayrıca dövlətlər səviyyəsində həyata keçirilirdi. Bu proses inkişaf etdikcə bütövlükdə ətraf mühitin və ya onun müxtəlif komponentlərinin qorunması üzrə çoxsaylı hüquqi aktların qəbuluna şərait yaratmışdı.

Azərbaycan xalqının və dövlətinin 30 ilə yaxın bir dövr ərzində bir nömrəli problemi olmuş Dağlıq Qarabağ münaqişəsində tarixi Azərbaycan torpaqlarında ekoloji mühitə ciddi ziyan vurulmuşdur. Torpaqlar geri qaytarıldıqdan sonra bütün dünya həmin ərazilərin olduğu acınacaqlı ekoloji vəziyyətə, dağıntıların miqyasının şahidi olmuşdur. Ermənistan və Azərbaycan arasında davam etmiş və 2020-ci ilin 8 noyabr tarixində Azərbaycanın tarixi zəfəri ilə sonlanmış bu elan edilməmiş müharibənin əsas səbəbi ermənilərin separatçı əməlləri olmuşdur. Azərbaycan tərəfi, işğalçı Ermənistandan fərqli olaraq, bu münaqişənin beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında danışıqlar yolu ilə həll edilməsinin tərəfdarıdır.

Ümumiyyətlə, beynəlxalq hüququn müasir inkişaf tendensiyası və bu istiqamətdə qəbul olunan beynəlxalq hüquqi sənədlər ətraf mühitin müharibə aparılma vasitəsi kimi istifadəsini tamamilə qadağan edir. Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı törətdiyi müharibə cinayətlərini təhlil edərkən,

ilk növbədə ətraf mühitə genişmiqyaslı, uzunmüddətli və ciddi ziyan vurulmasına səbəb olan qəsdən hücumların edilməsini, xüsusilə vurğulamaq lazımdır [5, s. 101-102].

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. – Bakı: Hüquq yayım evi, 2018. -91 s.
2. 1949-cu il 12 avqust tarixli Cenevrə Konvensiyaları və onlara Əlavə Protokollar. – Bakı, 2005, – 320 s.
3. Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin məlumat materialları əsasında erməni silahlı təcavüzü və işğal nəticəsində ətraf mühit və təbii sərvətlərə vurulmuş zərərlərin qiymətləndirilməsi. Hesabat, – Bakı, 2015, – 252 s.
4. Environmental Problems <https://www.conserve-energy-future.com/15-current-environmental-problems.php>
5. Əliyev, Ə.İ. Azərbaycan beynəlxalq cinayətlər hədəfində: hüquqi təhlil. – Bakı, Nurlar Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, – 2018, –176 s.
6. Əliyev, Ə.İ. İnsan Hüquqları. Dərslik. –Bakı: Hüquq Ədəbiyyatı Nəşriyyatı, 2013, 508 s.
7. Əliyev, Ə.İ. İnsan hüquqları. Dərslik. –Bakı, –2019, –352 s.
8. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının 8 iyun 1999-cu il tarixli 678-İQ nömrəli Qanunu / Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. - 1999 / <http://www.e-qanun.az/framework/3852>
9. <https://president.az/articles/45924>
10. <https://president.az/articles/45924>
11. Müharibə cinayətləri və beynəlxalq ekoloji təhlükəsizlik problemi. - 1905.az saytı, – 2017/<http://1905.az/%C9%99rs%C9%99ng-su-anbarina-arm%C9%99nil%C9%99rin-qanunsuz-muedaxil%C9%99si/>
12. Səfərov E.F., Səfərova N.R. Gender bərabərliyi. – Bakı, 2023, –198 s.
13. Shaw, N.Malcolm. International Law. –Cambridge University Press, –2017, –1118 p.
14. Thomas Donlin-Smith, Shafiq Muhammad. Nature and the Environment in Contemporary Religious Contexts. –Cambridge Scholars Publishing, – 2018, – 331 p.
15. Международное экологическое право. Учебник / Отв. Ред. Р.М. Валеев. – Москва: Статут, – 2012, – 639 с.
16. Moecki D. Sangeeta Sh. Sandesh S. International Human Rights Law. Oxford University Press, - 2014, - 630 p.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ЯВЛЯЕТСЯ ВАЖНЫМ ВОПРОСОМ

Н.Г.МЕХТИЕВ

РЕЗЮМЕ

В статье отмечается, что в условиях усиления влияния глобальных проблем на окружающую среду в современную эпоху обеспечение экологической безопасности требует развития международно-правовых механизмов, находящих отражение в международно-правовых актах различного уровня. Специфика договорного сотрудничества по вопросам обеспечения экологической безопасности как важнейшего элемента международно-правового регулирования находит отражение в эффективности действующих норм как на уровне мирового сообщества, так и отдельных государств. На

глобальном уровне все более широкое развитие получают инициативы государств по заключению соглашений, влияющих на национальный механизм реализации в вопросах обеспечения экологической безопасности. Отмечено, что международно-правовое регулирование охраны окружающей среды, как сложный, системный и динамично развивающийся механизм, демонстрирует тенденцию к расширению и углублению своего регулятивного воздействия в ответ на экологические вызовы времени. Однако существуют характеристики, характерные для этого развития и измеряемые внешними и внутренними критериями.

Ключевые слова: обеспечение экологической безопасности, охрана окружающей среды, экологические проблемы, изменение климата, права человека

ENSURING ENVIRONMENTAL SECURITY IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS AS AN IMPORTANT ISSUE

N.H.MEHDIYEV

SUMMARY

The article notes that, against the background of the increasing impact of global problems on the environment in modern times, ensuring environmental security requires the development of international legal mechanisms reflected in international legal acts at various levels. The specific features of contractual cooperation on issues of ensuring environmental security, as a decisive element of international legal regulation, are reflected in the effectiveness of the norms in force both at the level of the world community and individual states. Initiatives of states to conclude agreements that affect the national implementation mechanism on the issue of ensuring environmental security at the global level are developing on an increasing basis. It is further noted that international legal regulation of environmental protection, as a complex, consistent and dynamically developing mechanism, demonstrates a tendency to expand and deepen its regulatory impact in response to the environmental challenges of the time. In addition, there are characteristics that are measured by external and internal criteria specific to that development.

Keywords: ensuring ecological security, environmental protection, ecological problems, climate change, human rights